

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ МУЗИЧНО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ В СИСТЕМІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В поданій статті представлений аналіз теоретико-методологічних та експериментальних підходів до вивчення проблеми музично-образного мислення вітчизняними та закордонними психологами, на основі яких вирізняються психологічні властивості даного виду розумової діяльності людини.

Ключові слова: музично-образне мислення, образ, образне мислення емоційний рівень, когнітивний рівень, діяльнісний рівень, організація звукових структур.

Постановка проблеми. Узагальнюючи досвід вивчення поняття "музично-образне мислення", потрібно зазначити, що в ряді наукових досліджень музично-образне мислення пояснюється як один із видів художнього мислення, основою якого є музичне сприйняття. Однак, у сучасній психології музично-образне мислення розглядають як діяльність, що являє собою процес перетворення звукової реальності в художньо-образну реальність, під дією якої відбувається гармонійний розвиток особистості (В. Белобородова, Л. Бочкарьова, Л.С. Виготський, Н.В. Горюхіна, Л.М. Дмитрієва, В. Матоніс, С.І. Науменко, О.П. Рудницька, П.М. Якобсон).

Науковий аналіз літератури стосовно музично-образного мислення дозволяє констатувати, що на сьогоднішній день дана проблема є новою та малодослідженою, оскільки її пізнання здійснювалось переважно в рамках професійних якостей музикантів (М.І. Коган, В.В. Медушевський, Є.В. Назайкінський, Б.М. Теплов), тоді як формування означеного виду мислення є запорукою успіху не лише професійного становлення композиторів, диригентів, виконавців та співаків, а й гармонійного розвитку особистості в цілому.

Беззаперечним є той факт, що мисленнєві процеси у різних фахівців проявляються за одними й тими ж психологічними законами, однак є специфіка предмета, засобів, результатів діяльності, відносно яких здійснюються мисленнєві операції. Тому, насамперед, враховуються деякі особливості мислення людини, що дозволяють їй успішно виконувати завдання на високому рівні: швидко, точно, оригінально розв'язувати як ординарні, так і неординарні задачі в певній предметній галузі. Такі люди характеризуються як творчі, що по-особливому сприймають предмет своєї діяльності.

Варто зазначити, що окремі аспекти музично-образного мислення вже були предметом уваги дослідників. Зокрема, в дослідженнях, що присвячувалися вивченню психологічних умов формування та розвитку музичних здібностей (Н.А. Ветлугіна, О.В. Запорожець, С.І. Науменко, О.В. Руденко, Б.М. Теплов), творчої діяльності (Н.Ю. Венгер, Л.М. Виготський, В.А. Левін), музичної обдарованості (Г.С. Костюк, О.М. Мазаненко, В.О. Моляко, О.Л. Музика, Я.О. Пономарьов, К.В. Тарасова) автори неодноразово підкреслювали значущість впливу музичних образів на формування та розвиток пізнавальної діяльності людини. Не зважаючи на свою актуальність, проблема розвитку музично-образного мислення предметом спеціального та самостійного дослідження не виступала.

Таким чином, актуальність проблеми розвитку музично-образного мислення та недостатність її вивчення зумовили вибір даної тематики.

Мета статті. Метою даної статті є вивчення та розкриття психологічних особливостей музично-образного мислення людини, як необхідної умови її особистісного розвитку.

Результати теоретичного дослідження. Враховуючи вказане, слід зазначити, що музично-образне мислення виступає одним із видів мисленнєвої діяльності, яка спрямована на усвідомлення логіки організації звукових структур та розширення спектру здібностей і особистісних якостей людини.

Вивчення музично-образного мислення в психології має ряд підходів: термінологічний (Б.Ф. Асаф'єв, Л.В. Бочкарьова, Л.М. Дмитрієва, Г.С. Падалка, В.П. Петрушин, Б.М. Теплов), де здійснюється ототожнення закономірностей музично-образного мислення з загальними закономірностями мисленнєвої діяльності людини; структурний (М.Г. Арановський, Н.В. Горюхіна, Л.А. Мазель, В.М. Медушевський, О.П. Рудницька, А.М. Сохор), в процесі якого відбувається вивчення основних елементів музично-образного мислення; діяльнісний (М.С. Коган, Д.С. Ліхачов, С.Х. Раппопорт, Ю.М. Холопов, П.М. Якобсон), в якому музично-образне мислення виступає складною аналітико-синтетичною діяльністю мозку, що базується на основі багаторівневої системи психічної активності людини; когнітивний (Л.С. Виготський, Д.М. Завалішина, Г.С. Костюк, Ж. Піаже, М.М. Подьяков, Г.О. Шулдик, Н.В. Шулдик), в рамках якого музично-образне мислення виступає як якість інтелекту людини, що визначає зміст її мислення; інформаційний (Д. Брунер, О.Р. Лурія,

М. Мінський, Д. Міллер, В.М. Пушкін, О.К. Тихомиров), де людське мислення розглядається як система опрацювання (розшифрування та організації) інформації, що дозволяє успішно приймати рішення та розв'язувати розумові задачі.

Відповідно до цього музично-образне мислення пояснюється як система, що розвивається у структурно-цілісне утворення, що здійснюється на емоційному, пізнавальному і діяльнісному рівні. Емоційний рівень виявляється у здатності людини до емоційної відгукуваності на музичне звучання, що сприяє створенню образу, який, в свою чергу, активізує пізнавальну сферу та спрямовує дії людини. Ступінь сформованості загальних мисленневих дій і операцій визначає рівень розвитку музично-образного мислення особистості.

Зважаючи на те, що музично-образне мислення виступає вищим рівнем трансформації образної мисленневої діяльності людини, успішність його розвитку цілком залежить від її здатності створювати, розуміти та відображати образи відповідно до музичного звучання.

Відповідно до цього, основними функціями музично-образного мислення є: – *регуляційна функція*, яка виступає істотною характеристикою психічної діяльності та є особливо значущою для музично-образного відображення. Вона акцентує його включення у безпосереднє реальне перетворення музичного звучання у вищі інтелектуальні прояви людського мозку. Це дозволяє говорити про те, що музично-образне мислення може брати участь у всій цілеспрямованості інтелекту і емоційного-чуттєвого життя;

– *розвиваюча функція*, що пов'язана з формуванням пізнавальної активності людини, вимагає створення образів як процесу самостійного творчого пізнання. Це, в свою чергу, забезпечує розвиток самостійності, швидкості, міцності створення і усвідомлення образів, а також сприяє розвитку уваги, фантазії, спостережливості, пам'яті;

– *стимулююча функція* виражається в тому, що саме музичне звучання викликає бажання створити образ та усвідомити його;

– *когнітивна функція* музично-образного мислення вказує на конкретність відображення образів в умовах музично-образної діяльності.

Специфіка музично-образного мислення передбачає включення до структури завдань образно-чуттєвих компонентів, що сприяють розвитку оціночних суджень та визначають "ключові" компоненти музично-образної ситуації.

Різниця між образним і музично-образним видами мислення полягає в тому, що вони по-різному пов'язані з відображенням. Так, робота образного мислення переважно спрямована на розв'язання часткових конкретних завдань, тоді як музично-образне – спрямоване переважно на пошук загальних закономірностей. В свою чергу, і образне, і музично-образне мислення пов'язані з практикою, однак образне мислення має прямий, безпосередній зв'язок із нею. Зважаючи на це, образне мислення, як правило, кожного разу націлене на розв'язання практичних завдань, і його висновки безпосередньо перевіряються практикою. А музично-образне мислення проявляється лише на підсумкових етапах роботи. Тому особливості образного мислення тісно пов'язані з конкретною діяльністю, а музично-образне походить і обумовлюється змістом й специфікою його особливостей.

Досліджуючи музично-образне мислення, науковці виділяють ряд напрямків щодо його вивчення: філософський, музикознавчий, педагогічний, психологічний. Так, згідно з філософськими поглядами музично-образне мислення виступає своєрідною духовною діяльністю людини, яка виявляється у сфері невичерпних музичних та образних можливостей і є глибоким звуковим перетворенням людської душі. Це пояснюється тим, що, по-перше, музика є одним з наймогутніших чинників впливу на сприйняття і свідомість людини, внаслідок чого вона (музика) здатна викликати відповідні психічні реакції (образи); по-друге, музика сприймається як джерело інформації, оскільки досить тривалий час була тісно пов'язана з побутовими умовами життя людей, наповнюючись, при цьому, певним змістом, що надало їй можливість виконувати комунікативну функцію в життєдіяльності людини.

Дослідження даної категорії здійснювалося з позицій загально-педагогічних та музично-педагогічних поглядів, де у першому – вивчається роль чуттєвого пізнання у вихованні розумової діяльності дитини, а у другому – визначається зміст завдань його розвитку. Тобто, тривалий час дослідники приділяли увагу вивченню значення сенсорно-чуттєвого компоненту розумової діяльності людини, ролі мистецтва в її розвитку під час навчально-виховного процесу, визначенню процесуальних та змістовних компонентів розумового розвитку, де музичне мистецтво виступало засобом прояву емоцій, вираження почуттів, створення образів, розвитку уявлень тощо.

Вивчення проблеми музично-образного мислення в рамках музикознавчого підходу дозволяє зробити висновок про те, що даний вид мислення втілює об'єктивні закономірності пізнання людини, де інтонація, яка охоплює комплекс засобів виразності, виступає основним носієм музичної інформації та зумовлює емоційне і смислове наповнення музично-мисленневої діяльності.

Розкриваючи діалектичний характер даного явища, науковці акцентували увагу на вивченні законів збереження і передачі музичної інформації, вказуючи на їх залежність від умов (створення чи виконання) та рівнів (слухацький, виконавський, композиторський) сприйняття. Тобто, розуміння вченими категорії музично-образного мислення в рамках означеного підходу дозволяє розглядати його

як інтонаційно-змістове явище, де музична інтонація виступає сплавом з історично-національного та індивідуально-особистісного рівнях музичної діяльності людини.

Дослідження особливостей музично-образного мислення полягає в розкритті сутнісних ознак образного виду мисленнєвої діяльності людини, що здійснюється у багатьох напрямках психологічної науки.

Так, представники особистісно-суб'єктного підходу М.М. Волокітіна, Д.М. Завалішина, С.Д. Максименко, А.М. Матюшкін, В.О. Моляко, Л.А. Пономарьов образне мислення наділяють проявом його специфічних компонентів: суб'єктивністю і перетворювальним перебігом. Під суб'єктивністю розуміється те, що один і той самий предмет або явище об'єктивної дійсності різними людьми відображається залежно від певних (зовнішніх чи внутрішніх) чинників: знань, досвіду, спрямованості, здібностей, рівня пізнання та обізнаності, віку та ін. Тому, основною закономірністю прояву суб'єктивності даного процесу є те, що образне відображення музичного звучання безпосередньо залежить від особливостей життєдіяльності, особистісних уподобань, смаків людини.

Дослідження музично-образного мислення в онтогенетичному аспекті вказують на те, що цілісність музично-образного мислення детермінується декількома ознаками: онтологічною, яка визначається предметністю об'єктивної дійсності; психофізіологічною, що вказує на взаємодію дистантного і рухового аналізаторів та об'єднання їх в пізнавальний комплекс; фізіологічною, виявлення якої здійснюється на рівні організму; психологічною – на особистісному рівні (активність, спрямованість на пізнання). Означене засвідчує той факт, що етапи оволодіння людиною музичними образами відбувається за схемою інтеріоризації дії з предметами.

Аналіз думок представників онтогенетичного напрямку вивчення музично-образного мислення розкриває первинні передумови розвитку даного явища на основі яких, у разі цілеспрямованого впливу, формується система інтелектуальних дій людини. Відповідно до цього дослідження образних форм як похідних музично-образної мисленнєвої діяльності людини та їх значень як фундаментальної структури знань, що закріплені в свідомості людини здійснюється представниками когнітивного напрямку психологічної науки.

Так, В.М. Дружинін розглядає образне мислення як результат переробки і збереження знань (минулого сприймання), що сформувався на основі розумового узагальнення суми вражень і відчуттів людини. Вказане засвідчує, що музично-образне мислення відбувається за тією самою схемою. На першому етапі здійснюється набуття музичних знань, що відбувається в процесі сприйняття музичного твору; на другому – в процесі порівняння і узагальнення, людина виявляє здатність до переробки та збереження музичного матеріалу; третій етап є підсумком попередніх етапів, де відбувається практичне відображення музичного образу.

В рамках когнітивної психології проблема мислення яскраво висвітлюється в інформаційному підході, де означений процес людського пізнання розглядається як система опрацювання інформації. Представники даного напрямку (Д. Брунер, М. Мінський, Д. Міллер, В.М. Пушкін, О.К. Тихомиров) розуміють будь-який його вид як складну систему розшифрування та організації інформації, що дозволяє успішно приймати рішення та розв'язувати розумові задачі. З огляду на вказане, інтонаційне звучання музичного твору виступає у ролі закодованої інформації, розкодування якої стимулює до пізнавальної активності людини: створювати, оперувати та відображати образи.

О.Р. Лурія та Л.С. Цветкова, шукаючи шляхи вирішення даної проблеми, прийшли до висновку, що попередня робота над умовою завдання, є складовою орієнтовної основи інтелектуальної дії, що приводить до виникнення загальної схеми або стратегії рішення, з виділенням тих операцій і тактик, які з найбільшою вірогідністю приведуть до досягнення поставленої мети і вирішення завдання.

Враховуючи той факт, що образ є результатом переробки минулого сприймання на основі узагальнення суми вражень і відчуттів, в процесі мислення він (образ) стає більш узагальненим і схематичним. Ця схематичність не зводиться до об'єднання уявлень ознаками, до простої втрати деяких рис, – вона зазвичай перетворюється у своєрідну реконструкцію образу, в результаті якої в самому образі виступають на перший план ті наочні риси предмета, які об'єктивно найбільш характерні для нього. "В результаті цієї обробки і перетворення, якій неминуче піддається образний зміст уявлень, утворюється ціла ступенева ієрархія більш узагальнених і схематичних уявлень, які з однієї сторони відтворюють сприймання, з іншої – переходять в поняття" [2, с. 383].

Зважаючи на вищевказане, слід зазначити, що психологічною основою формування стратегії розвитку музично-образного мислення є схильність людини до пошуку різних варіантів створення образу, яка, в свою чергу, сприяє прояву здатності у людини швидко, чітко та якісно приймати рішення.

М.М. Поддяков [3] зауважує, що, відмінною рисою образного мислення виступає те, що розумовий процес у ньому безпосередньо пов'язаний зі сприйняттям довкілля. Мислячи образно, людина прив'язана до дійсності, а самі образи, необхідні для мислення, представлені в її короточасній і оперативній пам'яті. Вчений вказує на те, що оперування образами є наслідком зміни самої структури образів, їх схематизації. Відповідно до цього, образне мислення вимагає оперування образами різної міри узагальненості, схематичного зображення предметів і їх символічного позначення. Таким чином, за

будовою та використанням схематизованих образів дії музично-образного мислення можуть характеризуватися як дії, що відображають зв'язки та відношення реальних речей.

Стислий огляд вивчення музично-образного мислення в рамках когнітивного підходу дозволяє виділити основні аспекти бачення даної проблематики: по-перше, музично-образне мислення досліджується як природний процес, що протікає під впливом різних педагогічних та соціокультурних детермінант; по-друге, даний вид мислення є штучним процесом, рефлексією образного мислення, його проектуванням. Однак спільною характеристикою для цих поглядів є те, що здатність людини створювати образи, оперувати ними та видозмінювати їх, виступає фундаментальною особливістю інтелекту людини, що визначає зміст її музично-образної діяльності.

Отже, музично-образне мислення є досить специфічним видом пізнавальної діяльності людини, мета якої полягає у здатності індивіда співвідносити музичне звучання з розумінням його змісту. Воно виступає "процесом моделювання системи ставлень суб'єкта до реальної дійсності, що здійснюється як кореляція між сформованим у свідомості базовими елементами мислення і чуттєвими даними, які надходять із зовні" [1]. Відтак, специфіка музично-образного мислення визначається інтонаційною та образною природою, духовним змістом музичного мистецтва і активним самовираженням особистості в процесі музичної діяльності.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, музично-образне мислення підпадає під вплив певних закономірностей регулювання та перебігу інтелектуальних операцій людини: по-перше, воно є не лише чуттєво-конкретним відображенням дійсності, оскільки має функції оперування абстрактно-логічними категоріями; по-друге, відображення особливостей його звучання здійснюється через систему уявлень і понять. Отже, осягнення інтонаційно-образної сутності звучання твору та розуміння логічної організації музично-образних звукових структур створює істинне розуміння цього поняття. Графічне розкриття означеного поняття подано у структурно-логічній схемі на рис 1.

На наш погляд, саме таке розуміння поняття "музично-образне мислення" дозволить по-новому розкрити його сутність та виявити особливості його розвитку.

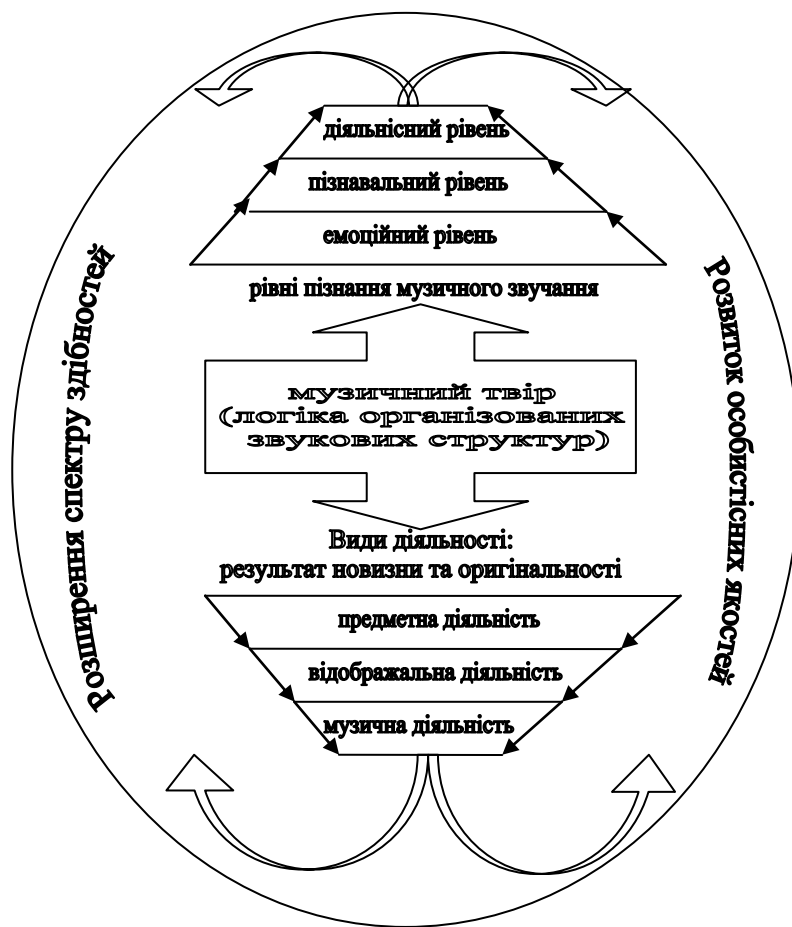

Рис. 1. Структурно-логічна схема поняття музично-образне мислення

Використані джерела

1. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выготский. – М., 1986. – С.110.
2. Костюк Г. С. Учебно-воспитательный процесс и психическое развитие / Г. С. Костюк. – К.: Радянська школа, 1989. – 608 с.
3. Лурия А. Р. Нейропсихологический анализ решения задач / А. Р. Лурия, Л. С. Цветков. – М. : Изд-во МПСИ, 2010. – С. 267.
4. Поддьяков Н.Н. О формировании наглядно-образного мышления / Н.Н. Поддьяков // Вопросы психологии. – 1973. – № 3. – С. 114 – 117.

Kariaka I. V.

**PSYCHOLOGICAL CONTENT
OF MUSIC-IMAGINATIVE THINKING IN THE SYSTEM
OF PERSONALITY'S COGNITIVE ACTIVITY**

This article is devoted to the scientific problem of music-imaginative thinking development peculiarities in the system of personality's cognitive activity.

Theoretical analysis of psychological literature proved that music-imaginative thinking is an object of terminology, structural, activity, cognitive and information approaches.

It is indicated that realizing the content of music composition is made through imaginative thinking which is the leading type of personality's cognitive activity. That's why each person's life stage actualizes the process of becoming, formation and developing of music-imaginative thinking.

The components of music-imaginative thinking are: emotional, cognitive and active. Music-imaginative thinking is considered as a dynamic process of realizing the logics of sound structures organization directed to the expansion of skills range and personal abilities which are on emotional, cognitive and active levels and are as a result of new and original images. The actualization is done by different types of mental activity.

The methodological basis of music-imaginative thinking development peculiarities constitutes the logics and philosophy laws, music and theoretical knowledge, pedagogical patterns of cognitive sphere formation by means of music art, general psychological peculiarities of person's mental activity development under the influence of musical sound.

Key words: *music thinking, image, imaginary thinking, emotional level, cognitive level, activity level, the organization of sound structures.*

Стаття надійшла до редакції 13.05.2015